# İLK OĞUZLAR

*Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*

Osman Karatay

**Hazırlayan**
Umut Üren

ÖTÜKEN

PROF. DR. OSMAN KARATAY; 1971 doğumlu. Çorum İnönü İlköğretim Okulu, Taşköprü Lisesi ve Çorum Atatürk Lisesi'nde okuduktan sonra, 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2002 yılında Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisans ve 2006 yılında yine aynı üniversitede doktora derecelerini aldı. 2010 yılında doçentlik, 2016 yılında profesörlük sanını aldı. Halen Ege Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Bilimsel çalışmalarının yanında, örgütçülüğü ile de Türk bilim ve kültürüne büyük hizmetlerde bulundu. Türkiye'nin ilk düşünce kuruluşu olan Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ASAM) kuruluşunda yer aldı. Dünyadaki en büyük Türk tarihi projesi olan *Türkler*'i yöneterek, toplam 37 ciltlik dev Türk tarihinin ortaya çıkışına büyük katkı yaptı. Bu çerçevede, İngilizcedeki en büyük Türk tarihi olan *The Turks*'ün editörlüğünde bulundu. Ardından KaraM'ı (Karadeniz Araştırmaları Merkezi) kurdu ve Türkiye'nin ilk bölgesel akademik dergisi olan *Karadeniz Araştırmaları*'nı yayımlamaya başladı. Bu arada, türünde dünyada ilk olan *Balkanlar El Kitabı* ve *Doğu Avrupa Türk Tarihi* adlı büyük çalışmaların editörlüğünde bulundu. Türk Dünyasına Hizmet Ödülü sahibi Karatay'ın 140'ın üzerinde makale ve bildirisinin ve Balkanlara dair kitaplarının yanında, tarih sahasından yayımlanmış eserleri şunlardır:

- *Hırvat Ulusunun Oluşumu. Erken Ortaçağ'da Türk-Hırvat İlişkileri* (İki baskı: 2000, 2016).

- *The Turks*, 6 cilt, editör, H. C. Güzel ve C. C. Oğuz ile, (2002).

- *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çeviri, P. B. Golden'dan, (Altı baskı: 2002, 2006, 2012, 2013, 2014, 2016).

- *İran ile Turan. Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu* (Üç baskı: 2003, 2012, 2015).

- *In Search of the Lost Tribe. The Origins and Making of the Croatian Nation* (2003).

- *Etnik Kimlikler Nasıl Oluşur?*, çeviri, H. B. Paksoy'dan, (2005).

- *Hazarlar ve Musevilik*, Çeviri, P. B. Golden, C. Zuckerman ve A. Zajaczkowski'den, (2005).

- *Etnik Tutumun Tarihsel Kökleri, AB ve Türk Kimliği* (Strateji Raporu) (2005).

- *Balkanlar El Kitabı*, 3 cilt, editör, B. A. Gökdağ ile, (Üç baskı: 2006, 2013, 2017).

- *Bey ile Büyücü: Avrasya'da Tanrı, Hükümdar, Devlet ve İktisat Hakkında Dilin Söyledikleri* (iki baskı: 2006, 2017).

- *Türklerin Kökeni* (On beş baskı: 2011-2017)

- *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, editör, Serkan Acar ile (Dört baskı: 2013-2017).

- *Hazarlar. Yahudi Türkler, Türk Yahudiler ve Ötekiler* (Üç baskı 2014-2016).

- *Central Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honor of Peter B. Golden*, editör, István Zimonyi ile (2016).

- *Mürdüm. Ergenekon Öncesinde Konuşulanlar* (İki baskı: 2017).

- *İlk Oğuzlar. Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*, Haz. Umut Üren (2017).

# İçindekiler

Sunuş ..... 9

**Giriş**
**İtiraznAme**

"Oğuz Tarihi Çalışmalarına Bir Yöntem İtiraznamesi" 13

**I. Bölüm**
**Tarihî Veriler Işığında: Oğuz Ata**

Alper Toŋa Ve Oğuz Han: Turan'da Bir Dönem, İki Gelenek ..... 29
Oğuz Han'ın Kimliği ve Tarihî Kişiliği Üzerine ..... 41

**II. Bölüm**
**Oğuzluğun Oluşumu**

'Oğuz' Budun Adının Batı Türkistan'da İlk Geçişleri Üzerine ..... 59
Oğuzluğun Oluşumu: Neden Kurucu Ataları Batılı Kimselerdi? ..... 82

**III. Bölüm**
**Oğuz Boyları Hakkında**

Salur-Peçenek Savaşları: Oğuz Kimliğinin Oluşum Aşamalarını Tespit İçin Bir Deneme ..... 93
"Bozok" Adlandırması: Geleneğin Geçmişi Diriltmesine Bir Örnek .. 113
Hanakas Oğuzlarından Karakalpak Ve Özbeklerin Keneges Boyuna .. 129

**IV. Bölüm**
**Oğuz-Hazar Kavgası**

Hazar'ın Yıkılışına Oğuz Dahli ..... 145
Selçuk Bey ve Hazarlar: Kim Kime Ne Yaptı?* ..... 172

# Sunuş

Tarihî ve coğrafî bağlamda, Türk tarihinin ve dünyasının tam da ortasında bulunan Oğuzlar, koca bir derya teşkil ediyor. Bugün, dünya Türklüğünün temsili mânâda en büyük kısmını Oğuzların teşkil ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Boyların sayısı ve yapısı gibi erken dönemleri ilgilendiren tartışmaların ötesinde, karşı karşıya olduğumuz en büyük gerçek, Türklerin biri yakın biri orta dönemde vücuda getirdikleri iki büyük imparatorluğun da (Osmanlı ve Selçuklu) temel etnik unsurunun Oğuzlar olmasıdır.

Üst kimlik olarak Oğuzluk çatısı altında bir araya gelinen günler, büyük imparatorluk dönemleri ve ardılları çok geniş bir tarihi ve tarihi coğrafyayı ihtiva eder. Bu durum ise, Oğuzlar konusunun sınırlarını belirleme noktasında son derece büyük zorluklar doğurur. Bunun da ötesinde erken dönemlerine dair kaynakların kıtlığı ve konunun kendi içerisindeki çetrefilliliği, belki de Türk tarihçilerinin en çok üzerinde durması gereken konuyu birkaç çalışma ile yetinmek zorunda bırakmıştır. Burada, Oğuzlar konusunda toplu bir çalışma olarak Türk tarihçiliği adına ilk adımı atan rahmetli Sümer'i anmadan geçemeyiz. Sümer ile birlikte Oğuzlar hakkında yine toplu bir çalışmaya imza atan Agacanov'u da unutmamalıyız. Ancak bu kıymetli çalışmalar özellikle Oğuzluğun oluşumuyla ilgili bazı meselelere tam anlamıyla cevap vermemektedir. Bu durum ise, Oğuzlar konusunda disiplinler arası çalışmaları elzem kılmıştır. Oğuzların ve Oğuzluğun çok yönlü incelenmesi adına müspet bir adım olarak, Hacettepe Üniversitesi'nin 2014 yılında düzenlediği *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*'nun temasını "Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri" şeklinde belirlemesini zikredebiliriz. Bütün bu gayretler Oğuzlarla ilgili çalışma konularının bitmediği ve yeni pencerelerin açılması gerektiği sonucunu beraberinde getirmektedir.

Oğuz çalışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırmak ve katkı sağlamak, yalnızca yabancı kaynak ve araştırma eserlerinin tercümeleriyle mümkün gözükmemektedir. Bizatihi kadim ve yerli eserlerin yeniden değerlendirmeye alınması ve farklı bakış açılarıyla yorumlanması bazı karanlık noktalara ışık tutabilir. Bu bağlamda, Oğuznameler ve Dede Korkut Anlatmaları ayrı bir kıymet kazanmaktadır. Bunun yanında, Orhon Yazıtları'ndaki kayıtlar Oğuz dünyasına dair hâlâ daha yeni bir şeyler fısıldamaya devam etmektedir. Elinizdeki kitapta, Doğu ve Batı'nın ilgili olabilecek hemen tüm yabancı kaynaklarının yanında, bu yerli kaynaklara da çözümleyici bir bakışla sıklıkla başvurulduğu ve buradaki kayıtların çok yönlü bir şekilde irdelendiği görülecektir. Kuşkusuz bu yaklaşım, çalışmanın kıymetini bir kat daha arttırmaktadır.

Prof. Dr. Osman Karatay'ın Oğuzların tarihi, dili ve kültürüne dair kaleme aldığı makale ve bilimsel toplantılarda sunmuş olduğu tebliğleri bir araya getiren bu kitabın Oğuz çalışmalarına ciddi bir katkı sağlayacağı kanısındayız. Kronolojik bir Oğuz tarihi yazma kaygısından uzak bir şekilde hazırlanan bu çalışmalar, erken Oğuz tarihinin tartışmalı konularına ve bazı yeni meselelere yönelik fikir ve önerileri bir araya getirmektedir. Bu kitapta Türkçe tercümesini bulabileceğiniz, 2016 yılı sonunda, Türkiyat araştırmalarının en önemli merkezlerinden biri olan Szeged'de (Macaristan) gerçekleştirilen kongrede sunulmuş olan tebliğ, Batılı bilim adamlarının büyük ilgisine ve takdirine mazhar olmuştur. Umudumuz bu gayretlerin yerli akademide de akis bulması ve yeni çalışmaları teşvik etmesi yönündedir.

**Umut ÜREN**
**10.07.2017/ Bornova**

# Giriş
# İTİRAZNAME

# *"Oğuz Tarihi Çalışmalarına Bir Yöntem İtiraznamesi"**

Tarihin ağırlık merkezleri nazara alındığında, dünyada Türklüğü açık bir siklet farkıyla Oğuzluğun temsil ettiği aşikârdır. Rusların bile Osmanlılarla ilişkilerinin tarihi, önemli bir kısmı boyunduruk kelimesiyle eşanlamlı olan Altınorda ve ardıllarıyla ilişkisinin tarihinden çok uzundur. Avrupa'nın, o da bir kısmının, Hunlarla ilişkisi birkaç kuşak, Avarlarla birkaç yüzyıldır… Ama Osmanlı ile Avrupa'nın neredeyse tamamı, altı yüzyılı tamamlayacak kadar ilişki içinde olmuştur. Akdeniz dünyasının Türklerle ilişkisi, yine Oğuz olan selefleri Selçukluları saysak da, saymasak da Osmanlı kelimesiyle özdeştir. Kıpçak asıllıların kurduğu Mısır Memluk devletinin, (ed-Devlet'üt-Türkiye) Türklük için hoş bir hatırası olmakla birlikte, Akdeniz tarihinde bile yeterince derkenar kaldığını kabul etmemiz gerek. Zaten diğer Türk devletleri ve toplulukları ömür olarak da Osmanlı ile kıyaslanamazlar; bu bapta sadece Çinlilerin beş asırdan fazla Hunlarla hemhal olduğunu hatırlamamız gerekecektir. Eğer İran tarihte önemli bir olgu

---

* Bu makale şurada yayınlanmıştır: *Turan,* "Oğuz Tarihi Çalışmalarına Bir Yöntem İtiraznamesi" (Sayı 29, Güz 2016, s. 17-23).

ise, dokuz yüzyıl boyunca Oğuzlarca yönetildiğini vurgulamak konunun ehemmiyetini anlatmaya yetecektir.

Tarih sahnesine çıkışlarının siyasi ifadesi olan Yabguluk devletini hariç tutarsak, Selçuklu ve Osmanlı gibi iki dev imparatorluk ve büyüklü küçüklü onlarca devlet kuran, bu arada Safevî gibi hanedanlarla uzun süre önemli yerlerde iktidarda kalan bu önemli Türk topluluğunun köken tarihi, tersine bir orantı ile çalışılmıştır. Bugün Oğuzların hâlâ tam teşekküllü bir tarihinin yazılmadığını söylemek haksızlık olmayacaktır. Konunun çetrefilliliği ve kaynak kıtlığının tarihçileri yıldırdığına kuşku yok, ancak elde *Oğuzname* gibi bir tekvin babı ve *Dede Korkut* gibi bir hâkimler kitabı varken, okuyucuya daha fazla çalışma bekleme hakkı doğuyor kanaatindeyiz.

Tolstov'un coğrafyayı -Aral havzasını- incelediği çalışmaları dışında, yeryüzünde Agacanov ve Sümer tarafından yazılmış sadece iki toplu Oğuz eski tarihi bulunuyor. Bunlarda kökenle ilgili kısımların tatmin edici olduğu söylenemez. En eski haberler dikkatle değerlendiriliyor ama daha çok siyasi tarih malzemesi olarak. Etnogenetik boyutu Gumilyëv'dan okumamız gerekiyor, o ise ayrıntılarla hiç uğraşmayıp hızlı yazılmış cümlelerle işi özetlemekle yetiniyor. Son zamanlarda Oğuz boy adlarıyla ilgili çalışmalar cesaret verici bir gelişme gösteriyor; onların da tarih verileriyle desteklenmesi gerekiyor. Biz bunu bir derece yapmaya çalıştık. Golden'ın yazdıkları bu alana (da) büyük katkı sağlıyor; belki yakın bir gelecekte onun uzunca bir makale ile Oğuz türeyişini ele aldığını göreceğiz. Bunun dışında, özellikle sikkelerin çok şey söylediği görülüyor ama bunu etnik oluşum şemasına oturtmakta dikkatli bir çaba gerekiyor.

Etnik oluşum deyince, Türkiye'de böyle bir gerçeklikten haberdar olduğumuz söylenemez. Togan'ı rahatlıkla dışında tutabileceğimiz yerleşik anlayış etnosu sosyolo-

jinin değil de, siyasetin bir ögesi olarak görmektedir. Bu mantığın gideceği nihai nokta, etnosların ezeli oluşundan başka bir şey değildir. Hâlbuki en kalıcı kimlik vurgusunun etrafında kümelenmiş insan topluluğu olarak tanımlayabileceğimiz etnos, canlı bir bünyedir. Diğer canlılar gibi iki günü eşit değildir. Doğar, büyür, ürer ve ölür. Bir etnik topluluğun varlığı bir noktada başlar. Yükselme (Gumilyëv'un tabiri 'passioner itki', biz ise 'etnik tutku' diyoruz) döneminde başka fertleri ve hatta toplulukları içine alarak büyür. Dinamizmini kaybettiğinde de tersi olmaya başlar. Mensupları başka topluluklara kayarlar (assimilatio). Bu karamsarlık çağında fertlerin kaçışının yanında, alt kimlikler öne çıkıp yeni etnik toplulukların nüvesi de olurlar; yani büyük topluluk bölünmeye başlar. Bu parçalardan bazıları, bağımsız bir kader çizgisinde geleceğin büyük bir etnosu olmak üzere şimdilik dinlenme safhasına geçebilir, bazıları ise kandaş veya yabancı diğer etnoslarla kader birliği yaparlar. Bu da, tarihte karşımıza toplu asimilasyon olarak çıkar.

Bugün yeryüzünde Oğuz adında bir topluluk (millet veya uruk) bulunmuyor. Milliyeti sorulduğunda hiçbir insanoğlu 'Oğuz' olduğunu söylemiyor. Onun yerine Türk, enva-i çeşit Türkmen, kabul edelim Azeri veya Azerbaycanlı ve belki Gagauz denen kimseler mavi gök ile yağız yer arasında yaşıyor. Başlangıçta Oğuz kelimesiyle eşanlamlı olmayan Türkmen kelimesi zamanla daha çok tutulmaya, dolayısıyla bir kimlik olarak yayılmaya başladı; Oğuzların torunlarının yaşadığı yerlerde batıya doğru gidildiğinde ise Türk kelimesi öne çıktı. Soy havuzu bakımından Türkmen ile Türk'ü ayıran kayda değer hiçbir farklılık bulunmamasına rağmen, kader bu şekilde tecelli etti. Her ikisi de Oğuz asıllı olmayan Türk unsurları, hatta Türk dışı unsurları içine alarak büyüdü ve yayıldı.

Son bin yılın süreci bu şekilde iken, Oğuzluğun var olduğu dönemi ezeliyete götürmenin anlamı olabilir mi? Oğuzluk da belli bir noktada başladı; daha önce yoktu. Var olan şey Oğuzluğu oluşturacak olan öğelerdi. Tarihçinin talihi var ise o başlangıç noktasını, ismin ve kimliğin ilk telaffuz edildiği anları vazıh şekilde tespit edebilir. Yok ise, kaynaklar cimri davranıyorsa, varsayımlarla bir etnik süreç tarihi oturtmaya çalışacaktır. Örneğin 8. yy. öncesinde Oğuzluğun varlığını hiçbir şekilde tespit edemiyorsak, bir önceki aşamayı çalışıyoruz demektir. Sonraki Oğuz birliğini oluşturacak çeşitli toplulukları inceleyeceğiz; onların mukadderatı üzerinden Oğuz etnik türeyişinin serencamını görmeye çalışacağız. Öbür türlü, örneğin 5. yy.'da Salur veya Bayat boyunun varlığını bulmamız, Oğuz'u bulmak anlamına gelmeyecektir. Bir dönemin koskoca Hun bünyesinin bakiyelerinin 7. yy.'da Uygur birliğinin küçük bir üyesi olması ve buna karşılık daha önce Uygur diye bir topluluğun bulunmaması gibi, bir dönem belki bodun seviyesinde bir topluluk olan Salurların başka kader ortaklarıyla birlikte Oğuz haline geldiğini, daha sonra da torunlarının Türk ve Türkmen kimlikleri altında yaşadığını bilmemiz gerekecektir.

Bu bakımdan, biz tarihte yeknesak bir Oğuz topluluğunun peşinden giderek önemli bir mesafe alınamayacağı, buna karşılık münferit toplulukların izlenerek ve faaliyetleri tespit edilerek görüntünün daha anlaşılır hale geleceği düşüncesindeyiz. Genel okumalarımız olmasa bile, özelde meselenin doğasını kavramak için Peçenek örneği fazlasıyla kâfiydi hâlbuki. Başka bir Türk budunu olan Peçenekler, oluşum aşamasında Oğuzların en büyük düşmanıydı. Uzun süre savaştılar. Nihayet 893 yılı civarında doğuda Karluk ve Kimeklerden, batıda ise Hazarlardan yardım alan Oğuzlar Peçeneklere bitirici bir darbe vurdular (Bu yardımlar *Dede Korkut Kitabı*'nda "Dayan Ağam Kazan!"

diye koşup gelen beylerle temsil edilir; tarihi gerçeklerin rağmına, hikâyelerde bu beylerin hepsinin Oğuz olmasını anlayışla karşılamak gerekir). Peçeneklerin bir kısmı Aral-Yayık arasındaki bozkırda Oğuzlara bağlı olarak yaşamaya başladılar. Ünlü seyyah İbn Fazlan onları görmüş ve hallerini bildirmiştir. Büyük bir kısım ise İdil Nehri'ni batıya geçerek şimdiki Ukrayna arazisine yerleşti. Doğuda kalan Peçenekler başlangıçta mağlup ve aşağılanmış olarak tutulsalar da, zamanla Oğuz kimliğine dâhil oldular. 11. yy.'da onların Oğuzluğu artık sorgulanmıyordu ve batıdaki Peçenekler müstakil bir topluluk olarak varlıklarını hâlâ korusalar da, Kaşgarlı Mahmud 22 Oğuz boyu arasında onları sıralamakta hiçbir sakınca görmez.

Sonuçta, Oğuzlar düşman bir topluluğun bir parçasını kendilerine katarak büyümeyi sürdürmüşlerdir. Aynı şeyin başka topluluklar için de olduğunu, başka boyların da gönüllü veya gönülsüz Oğuzluğa katıldığını düşünmeli değil miyiz? Bozkıra hiç çıkmayan ve uzaktan gözlem yapan Ammianus Marcellinus'un (390'larda yazdı) gördüğü şeyi, çağımız tarihçilerinin görememesi ilginç değil mi? Alanların başka kavimleri yenip kendilerine katarak isimlerini onların üzerine yaydığını yazar, Marcellinus. Bu bozkırın bir kuralıdır. Güçlü topluluk başka toplulukları gönüllü veya gönülsüz olarak kendine bağlar, eşzamanlı olarak kendi ismini de onların üzerine yayar.

Bizzat Peçenekler oluşum aşamasında böyle yapmışlardır. Konstantinos Porphyrogenitus'un asil olarak adlandırdığı Kenger üst ismine sahip üç boy (Ertim, Yula ve Çur), kurucu ve esas Peçeneklerdi; ilerleyen zamanlarda beş tanesi (Külbey, Karabay, Talmat, Kopan ve Çopan), bilmediğimiz bir şekilde onlara katıldı ve birlik büyüdü. Kaldı ki bize ulaşan bu isimler sadece batıya göçen Peçeneklere aittir (daha doğrusu Konstantinos boyların yöneticilerinin unvanlarını boy ismi olarak veriyor gözükmekte). Doğuda

esir kalan Peçeneklerin başka boylardan oluştuğunu, dolayısıyla toplamda bize verilen sekiz boydan daha fazlasının bulunduğunu düşünmek için sebeplerimiz var, zira sonraki Oğuz oymakları içinde bildiğimiz kadarıyla, batıdaki Peçenek boylarından hiçbiri geçmemektedir.

Bozkırdaki veya bozkır kökenli topluluklardaki etnik oluşumun doğasını nazara almadan yapılan çıkışlarda, ulaşılan sonuçların garipliği kaçınılmaz olmaktadır. Bunu en son Feridun Emecen'in gündeme taşıdığı, Köprülü ve Wittek döneminin (Marquart'tan alınan) mirası olan Osmanlı'nın kökündeki Kay/Kayı tartışması ve bilhassa 'aşiretten imparatorluğa' gidişin sözde tuhaflığı üzerine görüşlerde görmekteyiz. En doğuda Uygur birliği içinde bir 'aşiret' olarak gördüğümüz Hazar'ı, eşzamanlı olarak batıda bir imparatorluk sahibi olarak da görmekteyiz. Uygurlardan Utiqur boyunu, onlardan çok önce, Hun sonrası dönemde Doğu Avrupa'da görmekteyiz. Yine Uygur birliğindeki Hun/Kun (bunların farklı olduğu iddialarının henüz ispatlanamadığı ve iddiadan öteye geçmediği düşüncesiyle) aşiretini bozkırın en batısında, Macaristan'da buluyoruz.

Önce Birûnî ve ardından Kaşgarlı'nın (nihayet Avfî'nin) doğudaki bir Türk topluluğu olarak verdiği ama günümüz tarihçilerinin sırf çok doğuda bulundukları için Moğol asıllı saydıkları Kay boyunu getirip, Kayı'yı ondan türetmek gerekli midir? Kaşgarlı'da Kayı kelimesi de geçer ve bunlar ayrı yazılır. Kaylar(dan bir topluluk) doğuda yükselen Hıtayların baskısıyla 10. yy. başında batıya doğru göçmüş ve Kıpçak birliğine katılmıştır. Ne onlarda ne de Osmanlı hanedanının soy kökündeki Kayı boyunda Moğolluk izi bulunmuyor. Belki tersinden bakarak, Türk asıllı bir topluluk olan Kayların doğuda kalan kısmının 10 yy.'dan sonraki dönemde Moğollaştığı ve Cengiz Han'ın ait olduğu Kıyat (Kıylar< Kaylar?) kabilesinin bunları temsil ettiğini söylemek daha isabetli olabilir. Her halükarda, yukarıda sadece

Uygurlardan üçünü aldığımız ama onlarcası sayılabilecek olan örnekler, 10. yy.'dan önceki zamanlarda bu Kaylardan illa da bağımsız olması gerekmeyen bir topluluğun batıya gelerek Oğuz birliğine katıldığını düşünmenin önünde hiçbir mantık engeli bulunmadığını göstermektedir. Bozkırda olağan şey budur. Kayıların Kaylardan kopuşu değil, bu ikisinin aynı topluluğun ayrışmış parçaları olduğu söylenebilir. Yani orta yol bulunabilir. Osmanlı'nın Moğol kökenli olduğunu söyleyebilmek için Moğolluğu günümüz faraziyesi olan bir topluluğa bağlamak iki kat zorlama içermektedir. Kaldı ki, aslı Moğol bile olsa, 11. yy. itibariyle Oğuz birliğinin hanedanı çıkartan Kınık'tan sonra ikinci sıradaki topluluğu olan Kayılardan gelen bir soyun 13. veya 14. yy.'da Moğol oluşundan bahsedilemez. Bu, 900 yılı civarında Slavlaşmayı büyük ölçüde tamamlamış Bulgarların diyelim 13. yy.'da hâlâ Türk olduğunu söylemek gibi bir şeydir ve bunu söyleyen hiçbir tarihçi yoktur. O zaman Osmanlı'ya neden Moğol kökenli deniliyor? Veya bugün Kazaklar ya da Başkurtlar içindeki Moğol asıllı uruklar Moğol olarak görülebilir mi?

Aynı şekilde, 400 çadırdan veya bir aşiretten bir imparatorluk çıkmasında şaşılacak ne vardır? Çocukluğunda, gençliğinde hayatta kalma mücadelesi veren Temuçin orta yaşlara girdiğinde 'Cengiz' olarak, cihan hükümdarı olarak tahta çıkmıştı ve yanında Osman Gazi'ninki kadar bile bir 'etnik' dayanağı yoktu. O nasıl oluyor da, bu olmuyor? Üstelik Osmanlı göz önünde, kademeli bir ilerleme göstermiştir. İmparatorluğu kuran şey 400 çadır değil, karizmatik önder sayesinde artan katılımdır. Cengiz Han'a veya Osman Gazi'ye gösterilen teveccüh kurmuştur imparatorluğu. Bu basit gerçeği tartışmanın anlamı yoktur; tartışılması gereken şey, bu yükselme sürecinin siyasî ve içtimaî ayrıntılarıdır. Olup olmamasının imkânı değil, nasıl olduğudur.

Bizler budunları ezelî ve durağan yapılar saydığımızdan, bozkır devletini de budun idaresine indirgiyoruz ve bunlardan çok başarılı olanları imparatorluk kurucuları olarak niteliyoruz. Dolayısıyla bu bakışa göre, budun ile devletinin tarihi daima başabaştır; o zaman, daima budun bulunduğuna göre devletsizlik sözkonusu değildir. Hun, Göktürk ve Uygur gibi yapıların temsil ettiği imparatorluk oluşumları ise her halükarda ömürleri kısıtlı olması gereken konfedere yapılardır. Bu son cümle bizim de kesin katıldığımız hükümler içermektedir, ancak budunun varlığını siyasî iradeye indirgeyen ilk anlayışa itirazımız var. Karizmatik ve başarılı bir önder, bir boy beyi çeşitli boyları kendine bağlayarak bir budun üretebilir ama bu tamamen kuramsaldır. Bunun bir örneğini bilmiyoruz. Bir önderin kurduğu yapının ilerleyen çağlarda çoğunlukla onun ismiyle bir budun haline gelişi iyi biliniyor. Kıpçak Beyi Kang'dan Kanglılar, Uzbek Han'dan Özbekler, Nogay Bey'den Nogaylar gibi… Ama budunlar daha çok doğal toplumsal ortamlarda zamana tabi olarak oluşur. Çoklukla bir coğrafya budun üretir. Belli bir bölgenin halkları, boyları dışardan bakılınca bazı ortaklıklar etrafında buluştu iseler, budun kimliği belirmeye başlamış demektir. Bölge beylerinden birinin öne çıkıp diğerlerine hâkimiyetini kabul ettirmesi yahut kamuoyunun eşitler arasında birini öne çıkarması artık an meselesidir. Devlet de ondan sonra başlar. Kabileden devlete geçişi bu şekilde kurgulamalıyız ve bunun en güzel örneğini Macarlığın oluşumunda görüyoruz. Yedi kabilenin beyleri istişare ile içlerinden birini önderleri seçiyorlar ve bozkır usulü bir sözleşme ile kan kardeşliği yemini ederek ona tabi oluyorlar. Sözleşme çift taraflıdır, bu yüzden daima kurultay karşımıza çıkıyor.

Oğuzluğu da bu şekilde çalışmak gerekir diye düşünüyoruz. Avrasya'nın çeşitli köşelerinden gelmiş boylar veya kopuntuları belli bir (doğrusu iki) sahayı yurt tutarak aynı

bölgeyi paylaşmış olma ortak paydasıyla bir araya geliyorlar. Uyuşmazlıklar kaçınılmazdır ama bunların çözümüne yönelik adımlar da öte yandan ortak kimliğin teşekkülü için gerekli adımları hızlandırıyor. Bu yaşam alanının dışından, komşuluğundan gelen tehditler ise, siyasî teşekkülü kaçınılmaz hale getiriyor. Tarihin bilmediğimiz bir döneminden beri var olan bir Oğuz budunu veya boyu yok. Çeşitli boylar var; bunlar doğal şartlarda ortak bir irade sergileme noktasına geldiklerinde budun oluşuyor. Kurucuların yaptığı aslında kurulu binanın açılış törenidir. Dede Korkut gelir, boy boylayıp soy soylayarak, yani Macar örneğindeki gibi beylere bir sözleşme imzalatarak teşkilât şemasını tamamlar. Dolayısıyla, sosyolojik bir yapı olan budun öncedir; siyasî yapıyı temsil eden devlet ise sonradan gelir. Bu çerçevede budunun devletsizliği dönemini de göz önüne almamız gerekir. Tabiî, devleti idarecisizlik değil, tek bir idareci etrafında toparlanmak şeklinde görmek kaydıyla.

Oğuzluk araştırmalarında tarihçilerin düştüğü hata dilcileri de yanıltıyor gözükmekte veya tersinden bakınca da Oğuzluğu yenilerde oluşmuş bir boy birliği değil, ezeli durağan bir yapı olarak gören dilcilerin ulaştığı sonuçlar tarihçilere yardımcı olmamaktadır. Aslında etnik tarihi nazara almayan dil araştırmalarında işin doğası icabı bir sonuca ulaşılamıyor, biz ise bu sonuçsuzluğun aslında tespitleri tam yerine oturtmak için güzel bir malzeme verdiğine inanıyoruz. Meselenin aslı şu: Daha erken İslam kaynaklarında geçen bazı kişi isimleri ve unvanlar dışında, Oğuzlarla ilgili ilk dil malzemesi 1072 yılında eserini tamamlayan Kaşgarlı Mahmud'dan geliyor. Ancak onun sunduğu malzeme metinleri içermiyor, nadiren kısa cümleler var, bunun dışında belli ses ve biçim özellikleriyle birlikte hatırı sayılır bir kelime hazinesi veriyor. Kaşgarlı'dan sonraki dönemde, Selçuklu çağında ise bize ulaşmış Oğuzca metin bulunmuyor.